

Από τους qa-si-re-we στους «βασιλείς»¹

Από τον ΒΑΓΓΕΛΗ Δ. ΠΑΝΤΑΖΗ

Οι σύγχρονοι Έλληνες το γνωρίζουν εξ εμπειρίας: ένας από τους ισχυρότερους τίτλους εξουσίας σήμερα στον κόσμο είναι αυτός της/του Καγκελαρίου. Πόσοι άραγε υποπτεύονται την ταπεινή του καταγωγή, μία καταγωγή που δεν έχει καμία άμεση σχέση με την άσκηση κυβερνητικής εξουσίας; Ο τίτλος του «καγκελάριου» προήλθε από την λατινική λέξη *cancellarius* και αρχικά χαρακτήριζε τον φύλακα της περίφραξης (των «κάγκελων»), που σταδιακά αναβαθμίστηκε σε θυρωρό, σε αρχιγραμματέα και στη συνέχεια σε ανώτατο αξιωματούχο της Αυλής, για να φτάσει σήμερα να ασκεί το ισχυρότερο πολιτικό αξίωμα της Γερμανίας. Παρόμοια υπήρξε και η ανέλιξη του *comes* από απλό συνοδό ή συνοδοιπόρο την εποχή των Ρωμαίων σε «κόμη», ανώτατο βασιλικό αξιωματούχο του Μεσαίωνα, του *steward* των Άγγλων από ταπεινό μάγειρα σε «οικονόμο» της αριστοκρατίας, του «ομόσταυλου» (*constable*) σε αστυνομικό, κ.ο.κ.²

Όπως βλέπουμε, το να αλλάζουν οι τίτλοι και τα αξιώματα περιεχόμενο, λειτουργία και κύρος με το πέρασμα των καιρών, είναι κάτι πολύ συνηθισμένο. Μερικοί από τους πλέον ενδόξους τίτλους προήλθαν από την αναβάθμιση πολύ ταπεινών προγόνων με ταυτόχρονη μετατόπιση του ρόλου τους. Το να έχει και ο τίτλος του «βασιλέως»³ προέλθει από κάποια απασχόληση ταπεινή και άσχετη από την άσκηση πολιτικής εξουσίας, θα έπρεπε να το θεωρούμε αναμενόμενο, και να στρέψουμε απροκατάληπτα την προσοχή μας στο ποια θα μπορούσε να είναι η απασχόληση αυτή και ποια λογική διαδρομή θα μπορούσε να έχει κάνει μέχρι την ιστορική αρχαιότητα. Εν τούτοις λίγοι είναι διατεθειμένοι «να ριξουν τόσο χαμηλά» τον αρχαιοελληνικό «βασιλέα». Η κυρίαρχη τάση μάλιστα είναι όσο πιο πίσω ανατρέχουμε στο παρελθόν, τόσο πιο απόλυτη εξουσία να απαιτούμε από τους «βασιλείς» εκείνων των εποχών. Είναι όμως δικαιολογημένη αυτή η προσδοκία;

Η λέξη «βασιλεύς» εντοπίστηκε από τις πρώτες σχεδόν στιγμές της ιστορικής σημασίας ανάγνωσης της σήμερα γνωστής ως Γραμμικής Β συλλαβικής γραφής των Μυκηναίων, το 1952 από τον Ventris, στα αρχαιότερα ελληνικά κείμενα της Εποχής του Χαλκού που γράφτηκαν σε πήλινες πινακίδες πριν από το 1200, μεταγεγραμμένη πλέον σε λατινικά στοιχεία από τους ειδικούς ως *qa-si-re-u* (πληθυντικός, *qa-si-re-we*) με την προφορά *g^o asileus*. Όλοι ανέμεναν να βρουν τον *qa-si-re-u* /«βασιλέα» καθισμένο στον θρόνο του ανώτατου μυκηναίου άρχοντα ή έστω πολύ κοντά του. Φευ, όμως, οι διάσπαρτοι μεμονωμένοι «βασιλείς» των μυκηναϊκών πινακίδων δεν φαίνεται να έχουν άμεση με την αυλή του ανώτατου άρχοντα εκείνης της κοινωνίας, του *wa-na-kal* «άνακτα», και – το χειρότερο – δεν ανήκουν καν στις κατώτερες βαθμίδες της κεντρικής διοικητικής ιεραρχίας. Κάποιοι απ' αυτούς φαίνεται να συνδέονται με μία ομάδα ανδρών, την *ke-ro-si-ja⁴* (που θα μπορούσε κατά τους κανόνες της Γραμμικής Β να διαβαστεί ως «γερουσία»), στοιχείο που έκανε πολλούς να πιστεύσουν πως οι «βασιλείς» εκείνων των καιρών μπορεί να μην ήταν οι ανώτεροι άρχοντες, τουλάχιστον όμως ήταν τοπικοί αρχηγοί της προμυκηναϊκής κοινωνίας οι οποίοι διατήρησαν την θέση τους απέναντι στην κεντρική εξουσία επικεφαλής «δημογερόντων», όπως οι προύχοντες των ελληνικών κοινοτήτων την εποχή της Τουρκοκρατίας. Αυτό φαινόταν να δίνει και την εξήγηση του ότι μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών καθεστώτων και τον αποκεφαλισμό της κεντρικής εξουσίας, την εποχή των ομηρικών επών βρίσκονται αυτοί ξανά στην κορυφή της κοινωνίας – όπως οι προύχοντες στην κορυφή της νεοελληνικής κοινωνίας μετά την εκδίωξη των Τούρκων αφεντάδων. Ξανά φευ, όμως: οι *qa-si-re-we* δεν φαίνεται να είναι ριζωμένοι σε κάποιον τόπο ούτε να εκπροσωπούν τους κατοίκους του ενώπιον του «άνακτος». Στον κατ'εξοχήν θεσμό των απλών πολιτών, τον «δήμο» (*da-mo*) δεν έχουν καμία εμπλοκή. Ακόμη και η τόσο δελεα-

στική *ke-ro-si-ja* αποδείχθηκε ένα υπερβολικό γλωσσικό φάντασμα: ήταν μια ομάδα τεχνιτών που δεν είχε καμία σχέση με συμβουλευτικό σώμα γερόντων. Η περισσότερη σύμφωνη με τα συμφραζόμενα ανάγνωση της λέξης θα πρέπει να είναι «*χερωσία», δηλαδή ομάδα χειροτεχνών,⁵ η οποία μάλιστα δεν είναι απαραίτητο να συνδέεται μόνο με τον «τίτλο» του «βασιλέως». Η ίδια κατάληξη του τίτλου «βασιλείς» (συγγενής των ρημάτων εις –είω, που δηλώνουν δραστηριότητα) δείχνει πως πίσω από αυτόν κρύβεται ένα επάγγελμα. Αυτό βέβαια δεν αρκεί για να φωτίσει και πολύ την κατάσταση, δεδομένου του ότι οι *qa-si-re-we* φαίνεται να ενεργούν ως «πολυτεχνίτες και ερημοσπίτες», χωρίς σταθερή σύνδεση με έναν τόπο και με την ίδια πάντα εργασία: αλλού διανέμουν χαλκό σε χαλκουργούς (πινακίδες **PY Jn**) κι αλλού συμμετέχουν σε διανομή ή συνεισφορά χρυσού (**PY Jo 438**), ενώ το παράγωγο επίθετο *qa-si-re-wi-ja* («βασιληία») απαντάται σε σχέση με αγεία (**KN K 875**), με κρεβάτια και διάφορα άλλα προϊόντα (**PY Pa 398**, **PY Pa 889**), με σιτηρέσια ή αμοιβές (**PY Fn 50**, **PY Fn 867**) και με ομάδες ανδρών που βρίσκονται σε λιμάνια, μία από αυτές στο λιμάνι της Σητείας (*se-to-i-ja* –πιν. **KN As 1516**).

Όλα τα παραπάνω τόσο ποικίλα συμφραζόμενα μόνο με μία επαγγελματική ιδιότητα φαίνονται να συμπλέουν πλήρως: με αυτήν του *καρβοκέρη*, που προμηθεύει χαλκό, διακινεί ποικίλα προϊόντα, έχει προνομακές σχέσεις με ομάδες τεχνιτών από τους οποίους παραλαμβάνει προς περαιτέρω διακίνηση τα προϊόντα τους, και είναι αρχηγός του πληρώματός του.

Συγκεφαλαιώνοντας: για να βρούμε τι ακριβώς σημαίνει ο όρος «βασιλεύς» στη μυκηναϊκή εποχή, θα ήταν λάθος να ξεκινήσουμε από το νόημα που απέκτησε η λέξη κατά την ιστορική αρχαιότητα, ένα νόημα που μπορεί στις εκατονταετίες που πέρασαν να μεταβλήθηκε περισσότερο ριζικά από αυτόν του «καγκελαρίου»: θα πρέπει να ξεκινήσουμε

από τα συμφραζόμενα και μόνο αφού καταλήξουμε σε μία πιθανή λύση να αναζητήσουμε στην νοηματική περιοχή της και την ετυμολογηση του τίτλου «βασιλεύς», ο οποίος σημειωτέον ότι μέχρι τώρα παραμένει χωρίς πειστική εξήγηση.⁶

Αναζητώντας με τα κριτήρια των παραπάνω συμφραζόμενων την ούτως ή άλλως μη ινδοευρωπαϊκή ρίζα της λέξης «βασιλεύς» δεν θα δυσκολευτούμε να την εντοπίσουμε στην *lingua franca* της Εποχής του χαλκού, την ακκαδική γλώσσα, ως *barsillu*, λέξη που σήμαινε το «σκαρί» του καραβιού και ταιριάζει γάντι με την μυκηναϊκή *g^o asileus*, τόσο σημασιολογικά όσο και ηχητικά. Ο «βασιλεύς», λοιπόν, αρχικά ήταν κυριολεκτικά ο «καρβοκέρης».

Πώς όμως στην εποχή των ομηρικών επών οι άλλοτε εκτός πολιτικής εξουσίας *qa-si-re-we* είχαν ήδη βρεθεί στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας; Και υπάρχουν άραγε στα έπη στοιχεία που δείχνουν με αναμφίβολο τρόπο την προαναφερόμενη αρχική σημασία της λέξης; Αρχίζοντας από το τελευταίο, η σημασιολογία των ομηρικών επών είναι εντυπωσιακά αποκαλυπτική. Αν την εποχή των επών η λέξη «βασιλεύς» δήλωνε τον μονάρχη ή τον ανώτατο άρχοντα, θα αναμέναμε από τον Ποιητή τους να χαρακτηρίζει «βασιλείς» πριν απ' όλους τους θεούς, με πρώτον τον Δία, πράγμα που όμως ούτε μία φορά διαπραττει. Ο Δίας είναι ο απόλυτος άρχοντας, ο «άναξ» του κόσμου, αφού «θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσει»,⁷ ούτε μία φορά όμως ο Ποιητής δεν διανοείται να τον χαρακτηρίσει «βασιλέα» του κόσμου. Και γενικότερα, *οἱ θεοὶ στα ομηρικά έπη επιδέχονται μόνο τον χαρακτηρισμό του «άνακτος», ποτέ τον «βασιλέως».*

Εξ άλλου, κατά τον Όμηρο, οι άνθρωποι ενώ είναι «άνакτες» (απόλυτοι κύριοι) των ζώων, ποτέ δεν χαρακτηρίζονται «βασιλείς» τους.⁸ Ασφαλώς, δεν μπορεί να είναι τυχαίο και το ότι στο ομηρικό εννοιολογικό πλαίσιο δεν υπάρχουν περιθώρια ούτε καν για μυθολογικό «βασιλέα» των ζώων, τίτλο που οι νεότεροι έχουν προ πολλού απονει-

μει στο λιοντάρι. Ο λόγος που ο Όμηρος δεν χαρακτηρίζει ποτέ «βασιλείς» του κόσμου τους θεούς ή «βασιλιά» των ζώων το λιοντάρι νομίζουμε πως τώρα γίνεται κατανοητός: την εποχή της σύνταξης των επών, οι Έλληνες είχαν πλήρη επίγνωση πως η αφετηριακή έννοια του όρου «βασιλεύς» ήταν «καρβοκέρης» και το να χαρακτηρίσει τότε κάποιος τον θεό «βασιλέα» θα ήταν τόσο παράλογο όσο το να τον χαρακτηρίσει «καρβοκέρης», τον κτηνοτρόφο «καρβοκέρη του κοπαδιού» ή το λιοντάρι «καρβοκέρη των ζώων»! Το ότι ο Ησίοδος δίνει τον αντίστοιχο χαρακτηρισμό στους θεούς² και άλλοι της εποχής του στα λιοντάρια, συνιστά μία ακόμη ένδειξη για τη μεγάλη απόσταση που τον χωρίζει από τον Όμηρο και από το νόημα που στην εποχή εκείνου διατηρούσε ακόμη ο όρος «βασιλεύς».

Η σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε δίνει, νομίζουμε, και την ικανοποιητικότερη εξήγηση για το πώς οι σχεδόν περιθωριακοί και πάντως έξω από τον κύκλο της εξουσίας «βασιλείς» της Μυκηναϊκής Εποχής βρέθηκαν ήδη πριν από τη χαραυγή της ιστορικής αρχαιότητας στην κορυφή της κοινωνίας και της πολιτικής εξουσίας. Όπως προκύπτει και από τα κείμενα των πινακίδων της μυκηναϊκής Πύλου, το καθεστώς εκείνο κατέρρευσε από μια επίθεση θαλασσινών που μάταια προσπάθησε να αποτρέψει. Δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε –πολλοί ήδη ερευνητές το έχουν υποστηρίξει– πως οι επιτιθέμενοι ήταν οι περίφημοι «Λαοί της Θάλασσας»,¹⁰ που αφού συνέτριψαν τα καθεστώτα της Αχιγιάβα («χώρας των Αχαιών», όπως ονόμαζαν οι Χετταίοι τη σημερινή Ελλάδα), της Αρζάβα, της Χάττι, της Αλασίγια και της Ουγκαρίτ, επέπεσαν περί το 1200 π.Χ. στις εκβολές του Νείλου. Επρόκειτο για πολυεθντικές κομπανίες ναυτικών με πολυαριθμότερους ανάμεσά τους Αχαιούς (Εκβές, κατά τα αιγυπτιακά κείμενα), αλλά και τους Πελεσέτ/Πελασγούς από την Κρήτη (που μετά την ήττα τους εγκαταστάθηκαν ως ακρίτες των Φαραώ στην Παλαιστίνη, στην οποία έδωσαν και το όνομά τους). Κατά τη γνώμη μας, αρχηγοί των πειρατικών αυτών κομπανιών πρέπει να ήταν οι καρβοκέρηδες / καπετάνιοι / «βασιλείς». Αφού όργωσαν με τα σκαριά τους για δεκαετίες την ανατολική Μεσόγειο δηλώνοντας τα πάντα, όταν η πειρατεία δεν μπορούσε πια να τους προσφέρει αρκετά, στράφηκαν περισσότερο προς το εμπόριο και σταδιακά εγκαταστάθηκαν μονιμότερα στα παράλια, σαν τα βατράχια

γύρω από τη λίμνη, κατά την υπέροχη παρομοίωση του Πλάτωνα. Δεδομένου δε του ότι ο κορμός αυτών πολυεθντικών ομάδων κουρσάρων μιλούσε ελληνικά, όλος αυτός ο αρχικά ανομοιογενής συρφετός, ομογενοποιούμενος, σταδιακά εξελληνίστηκε. Οι «Λαοί της Θάλασσας», λοιπόν, με φυσικούς τους αρχηγούς τους καπετάνιους / «βασιλείς» ήταν ταυτόχρονα οι ξεθεμελιωτές των μυκηναϊκών καθεστώτων και οι θεμελιωτές του κατ' εξοχήν παραλιακού και θαλάσσιου αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Αυτοί ήταν οι πραγματικοί ήρωες του Ομήρου, αυτός ήταν μεταξύ πολλών άλλων ο καλύτερος βάρδος των κατορθωμάτων και των περιπετειών τους· τα ποιήματά του ήταν οι «σάγκες» τους, αιώνες αρχαιότερες από τις «σάγκες» των τόσο όμοιων στον τρόπο ζωής καρβοκέρηδων και ναυτικών Βίκινγκς. Σε κάθε περίπτωση, στα έπη οι «βασιλείς» πειρατές δείχνουν ακόμη ακαταμάχητη ροπή με την παραμυθική αφορμή ή και χωρίς αφορμή να αφήσουν τη νηγεμία της έδρας/λιμανιού και να ανεβούν οι ίδιοι στα καράβια τους για να κουρσέψουν τόπους όχι μόνο στην απέναντι στεριά αλλά και μακριά ως τις εκβολές του Νείλου, κι ακόμη μακρύτερα στην άγνωστη τότε και για τούτο άγρια μεσογειακή Δύση.

Τι είναι άραγε εκείνο που εμποδίζει και εμποδίζει ακόμη τους ερευνητές των πινακίδων της Γραμμικής Β και των επών να διακρίνουν αυτά τα τόσο προφανή σημασιόμενα που συνοδεύουν τον τίτλο των «βασιλέων»; Παραδόξως, το μεγαλύτερο εμπόδιο για την κατανόηση του πραγματικού ρόλου των παλαιότερων «βασιλέων» φαίνεται πως υπήρξε από την αρχή της ιστορικής αρχαιότητας το ίδιο το κύρος του Ομήρου: χάρη σ' αυτό, οι ισοθεοί ήρωες του Ποιητή ήταν τοποθετημένοι από τους αρχαίους τόσο πάνω από τους αξιωματούχους της δικής τους εποχής, ώστε δεν μπορούσαν να τους φανταστούν ως κάτι λιγότερο από απόλυτους άρχοντες. Η πεποίθηση αυτή εκλογικεύτηκε και εμπεδώθηκε πολύ περισσότερο από την εποχή του Αριστοτέλη, ο οποίος απέδιδε τη «βασιλεία» σε κάποια απόλυτη πατρική εξουσία παλαιότερων εποχών. Αν και ο ίδιος ήξερε πολύ καλά πως στο πλαίσιο των δημοκρατούμενων πόλεων της εποχής του υπήρχαν ακόμη πολλοί «βασιλείς» με περιορισμένες εξουσίες, εξε-

λάμβανε την παρουσία τους ως τα παρακμακά απομεινάρια μιας κραταιάς μοναρχιακής «πατρικής βασιλείας» του απώτερου παρελθόντος.¹¹

Εν τούτοις, παρά την πειστική της ευλογοφάνεια, η αναγωγή της «βασιλείας» στην *patria potestas* δεν έχει καμία ιστορική βάση. Στο πλαίσιο μάλιστα της υποθετικής αυτής αναγωγής, έχοντας εξ (αναποδείκτου) ορισμού εξισώσει το «θεμιστεύειν» με το «βασιλεύειν» και συνδέσει καταγωγικά τη «βασιλεία» με την πατρική εξουσία, ο Αριστοτέλης έκρινε αυτονόητο πως ο Δίας ήταν –και κατά τον Όμηρο, αφού ο ποιητής τον χαρακτηρίζει πατέρα θνητών και αθανάτων– «βασιλεύς» όλων.¹² Του διέφυγε όμως ότι, παρά τις πάμπολλες αναφορές τους στον πρώτο των θεών, τα ομηρικά έπη *ουδέποτε τον χαρακτηρίζουν «βασιλέα»* – κάτι που, όπως είδαμε, ούτε τυχαίο ούτε ασήμαντο είναι. Ως εκ τούτου ο Αριστοτέλης δεν διερωτήθηκε μήπως οι ρίζες του συγκεκριμένου όρου ανάγονται σε κάποιο ιδιαίτερο ή και μοναδικό ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον άσχετο προς την *patria potestas*, π.χ. σε κάποια «επαγγελματική» δραστηριότητα άλλων τόπων και καιρών, δραστηριότητα που ο παραγμένος Αρχαιοελληνικός Μεσοίαινας έφερε στο κέντρο της κοινωνικής ισχύος.¹³ Αλλά, βέβαια, ο μέγας φιλόσοφος, πολιτειολόγος και εγκυκλοπαιδιστής της Αρχαιότητας δεν είχε στη διάθεσή του τις πινακίδες της Γραμμικής γραφής Β που διαθέτουμε εμείς, ενώ απείχε αιώνες από την εποχή του Ομήρου, που διατηρούσε ακόμη το άρωμα της θαλασσινης αλμύρας στον τίτλο του «βασιλέως».

Συμπερασματικά: στην περίπτωση των «βασιλέων», ένας ναυτικός όρος κατέληξε σταδιακά να χαρακτηρίζει την κρατική εξουσία της στεριάς, ακολουθώντας την πορεία του φορέα του από το κατ'απόλυτο του καρβιού στο ανώτερο στρώμα της κοινωνίας. Μια αντίστροφη πορεία από τη στεριά στη θάλασσα παρατηρούμε στον νεότερο όρο «καπετάνιος»: από τον γενικώς «επικεφαλής» (λατ. *caput* = κεφαλή) στον νεολατινικό *capitaneus* κι από εκεί στον *capetanio* των Βενετσιάνων, οι οποίοι ως ναυτικοί έδωσαν στον όρο την έντονη θαλασσινή χροιά που έκτοτε τον χαρακτηρίζει. ■

¹ Για μια εκτενέστερη ανάλυση των θεμάτων αυτών με περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία και περαιτέρω παραπομπές βλ. Β. Πανταζής, «*Βασιλείς*» από την θάλασσα, από τους *qa-si-re-we* της Γραμμικής Β στους *pa-si-le-se* της Κύπρου, Αθήνα 2009, και

«Από τους *qa-si-re-we* της Γραμμικής Β στους *pa-si-le-se* της Κύπρου», *Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία 2011: 181-205.

² Βλ. και Α. Morpurgo-Davies, «Terminology of power and terminology of work in Greek and Linear B», σε Ε. Risch & Η. Mühlestein, *Colloquium Mycenaicum*, Γενεύη 1979: 87-108.

³ Κρατάμε σε όλη την έκταση του κειμένου σε εισαγωγικά, ως υπενθύμιση του ότι το αρχαίο περιεχόμενο της δεν είναι δεδομένο αλλά ζητούμενο.

⁴ Πινακίδες **PY An 261, An 616v**.

⁵ Πρόταση του L. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Texts*, Οξφόρδη 1963: 228. 138, ο οποίος για τον λόγο αυτόν χαρακτηρίζει τον *qa-si-re-u* «αρχιτεχνίτη» και αναρωτιέται – νομίζουμε αδικώς, όπως θα φανεί στη συνέχεια – μήπως η ομοιότητα του τίτλου με αυτόν του «βασιλέως» της ιστορικής αρχαιότητας είναι εντελώς συμπτωματική.

⁶ Η παρετυμολόγηση από το «βάσις» + «λαός» του *Etymologicum Magnum*, στην οποία ελλείψει άλλης λύσης επανέρχονται κατά καιρούς κάποιοι, είναι γελοία: καμία εξουσία στους αρχαίους χρόνους δεν εμφανιζόταν ως το υποπόδιο ή το στήριγμα του «λαού», μόνον ως η κεφαλή του εμφανιζόταν.

⁷ ι 552, ν 28, υ 112, και «πᾶσι μετ' ἀθανάτοισιν ἀνάσσει» - Δ 61, Σ 366.

⁸ Βλ., γενικά: ρ 310 και ρ 318, «ἀνακτες ἵππων»: Β 777, Κ 559, Π 371, Π 507, σκύλων: κ 216, ρ 296, ρ 303, ρ 310, ρ 318 και προβάτων: ι 440, ι 452.

⁹ Ο πρώτος των θεών χαρακτηρίζεται «βασιλεύς» για πρώτη φορά από τον Ησίοδο στην *Θεογονία* 486 («Οὐρανίδη μέγ' ἀνακτι, θεῶν προτέρω βασιλῆι») και στο *Έργα και ἡμέραι* («Ζεὺς ἀθανάτων βασιλεύς» - στ. 668).

¹⁰ Για τους επιδρομείς αυτούς έχουν ήδη γραφεί πολλά αξιολογικά βιβλία και πολύ περισσότερα άρθρα, το βιβλίο όμως της Ν. Sandars *The Sea Peoples*, Λονδίνο 1978, *Οι Λαοί της Θάλασσας*, Οδυσσεύς, Αθήνα 2001, μετάφραση: Ελένη Αστερίου, εξακολουθεί να παραμένει κλασικό.

¹¹ Αριστ. *Πολιτικά* 1.2, 1252b.

¹² Αριστ. *Πολιτ.* 1.12, 1259b και 1.2.25, 1252b.

¹³ Όπως διαπιστώνουμε, το νόημα που δίνουμε στους όρους κάθε άλλο παρά ασήμαντο και άμοιρο συνεπειών είναι, δεδομένου ότι ενίοτε χρωματίζει έντονα και εξ αρχής παραπλανητικά την πρόσληψη της ιστορικής πραγματικότητας. Για παράδειγμα, σε σπουδαιότερες και βασικές για την κατανόηση της μυκηναϊκής κοινωνίας μελέτες ο αγγλικός όρος *king* χρησιμοποιείται αδιάκριτα τόσο για την απόδοση του όρου «άναξ» όσο και του όρου «βασιλεύς». Αυτή η σύγχυση περνάει λαθραία και στις εξαιρετικές κατά τα άλλα ελληνικές μεταφράσεις τους, με αποτέλεσμα στη θέση του «άνακτα» να υπεισέρχεται αναπάντεχα ο εντελώς άσχετος του «βασιλεύς».